

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ЎҚУВ-ТАРБИЯВИЙ ИЖОДҚОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ ШАКЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМИ

Хуррамов Рўзимурод

Термиз давлат университетининг
педагогика институти 1-босқич магистри

Аннотация: Мақолада ўқув-тарбиявий ишларини самарали амалга ошириш орқали ўқувчиларнинг миллий ҳунармандчиликка оид ижодкорлик фаоллигини ошириш, ўқитиш шакли ва унга мос келувчи ўқитиш методини тўғри танлаш ҳамда технология фани дарсида кўзда тутилган мақсадга эришиш учун ўқитувчи ёки ўқув устаси раҳбарлигида ўқувчиларнинг ўқув материални онгли равишда пухта ўзлаштиришига қаратилган касб-ҳунар танлашга йўналтиришнинг таълимий ва тарбиявий аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: ўқитувчи, ўқувчи, дарс, технология, таълим, тарбия, ўқитиш шакли, ўқитиш методи, лойиҳалаштириш, жамоа, гуруҳ, якка, маҳорат, малака, касб, сифат, самарадорлик.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан 2020 йил йил 6 ноябрда имзоланган “Ўзбекистоннинг янги тарққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-6108 Фармонда ҳам “Мамлакат тараққиёти учун янги ташаббус ва ғоялар билан майдонга чиқиб, уларни амалга оширишга қодир бўлган, интеллектуал ва маънавий салоҳияти юксак янги авлод кадрларини тайёрлаш, таълим ташкилотлари битирувчилари замонавий касб эгалари бўлишлари учун зарур кўникма ва билимлар бўлишини шакллантириш” мазкур соҳадаги асосий йўналишлардан бири сифатида белгиланган [1]. Бу масала бошқа фанлар қатори технология фанини ўқитишда ҳам асосий вазифа ҳисобланади. Бунинг учун эса ўқитиш жараёнида таълим усулларида унумли ва оқилона фойдаланиш ҳамда бу усулларни такомиллаштириш, янгиларини излаб топиш, қўллаш орқали технология фани машғулотларининг самарадорлигини ошириш талаб қилинади. Шу сабабли бугунги кунда таълим-тарбия соҳасидаги асосий долзарб масала – таълим усуллари ва шакллари яхши эгаллаган, уларни амалда қийналмай қўллаш оладиган малакали ўқитувчи кадрларни тайёрлашдан иборат бўлиб қолмоқда. Шу сабабли ҳам малакали етук ўқитувчи кадрлар тайёрлаш учун, уларнинг касбий маҳоратини ошириш учун таълим-тарбия сифати ва самарадорлигини ошириш муҳим омил ҳисобланади.

Таълим-тарбия ишларини самарали амалга ошириш ва бунда ўқувчиларнинг фаоллигини ошириш кўп жиҳатдан қайси ўқитиш шакли ва унга мос келувчи ўқитиш методини тўғри танлашга ҳамда қўллашга боғлиқдир. Ўқитиш шакли деганда муайян машғулот (дарс)да кўзда тутилган мақсадга эришиш учун ўқитувчи ёки ўқув устаси раҳбарлигида ўқувчиларнинг ўқув материални онгли равишда пухта ўзлаштиришига қаратилган ўқув-тарбия фаолияти тушунилади. Ўқувчиларнинг ўқув устахонасидаги ўқув-ишлаб чиқариш ишларининг асосий шаклидан бири дарс ёки амалий машғулотдир. Ўқув-ишлаб чиқариш иши сифатидаги дарс (машғулот)нинг асосий белгиларига қуйидагилар киради: а) ўқувчилар таркибининг доимийлиги; б) уларнинг билими (тайёргарлик даражаси) тахминан бир хил савияда бўлиши; в) машғулотни қатъий жадвал асосида белгиланган маълум вақт давом этиши; г) ўқитувчи ёки ўқув (ишлаб чиқариш таълими) устасининг бевосита раҳбарлиги; д) унинг хилма-хил ўқитиш методларидан фойдаланиши; е) дарсни фронтал (ёппа, умумий), звено (гуруҳ-гуруҳ) ва индивидуал (якка-якка) кўринишда олиб бориш имконига эга бўлиши. Демак дарс ўқитиш жараёнига ташкилий аниқлик киритади ва ишлаб чиқариш таълими ва бошқа фанлар дарсларини навбатлаштириб ташкил этишга, бинобарин, ўқувчиларнинг юқори унумдорлик билан ўқишини ҳамда дам олишини таъминлашга имкон беради. Айни фан ва ҳамма дарсларни тўғри ва уйғун ташкил этгандагина дарснинг мазмуни ва тўла мақсадга мувофиқ очилиши мумкин.

Айрим дарс шаклидаги ишлаб чиқариш таълими асосан ўқув устахонасида ташкил этилишини эътиборга олиб, шунинг ҳам таъкидлашимиз керакки, ўқувчилар бажарадиган ишларнинг характериға қараб (бир типли ёки турли типли ишларнинг бажарилишиға қараб) дарсни ташкил этиш шакли ҳам танланади (масалан, ишни – дарсни фронтал – бутун синф учун; звено; якка ва аралаш ташкил этиш). Масалан, ўқувчиларнинг ҳаммаси бир хил ишни бажарадиган бўлса (болға тайёрлаш, калит ясаш ва ҳ.к). дарснинг фронтал шаклни қўллаш мумкин. Бу ҳолда ўқитувчи ўқувчиларнинг ҳаммаси учун битта умумий инструктаж беради ва ҳамма ўқувчиларға нисбатан қўйиладиган умумий талаблар асосида буюмни тайёрлаш технологиясининг тўғри бажарилишини кузатиб боради. Ўқувчилар бажарадиган ишлар мазмуни (тайёрлаш технологияси) бир-бириға яқин, лекин характери, яъни конструкцияси бошқа-бошқа бўлган ҳолларда дарсни гуруҳли шаклда ташкил этиш маъқул, масалан, тикув машинаси ёки токарлик станогинининг тузилишини ўрганишда ўқитувчи ишни қисмларға ажратади (узатишлар қутиси, тезликлар қутиси, кейинги бабка ва шунга ўхшаш) ва ҳар бир қисмни ўрганишни 2-3 кишилик гуруҳға

топширади. Уларга оид ҳамма умумий маълумотларни ўқитувчи фронтал инструктаж тарзида ўқувчиларга айтиб беради, ҳар бир қисмининг ўзига хос маълумотларини эса ҳар бир звенонинг ўзига айтади. Ўқитишнинг бу шаклидан фойдаланганда ўқитувчининг иш ҳажми, айниқса жорий инструктажда, фронтал шаклдагидан кўра анча ортади. Бундаги хилма-хил ишлар сонининг кўп бўлиши (станокнинг турли қисмлари) ўқувчиларда политехник билимлар доирасини ҳам кенгайтиради.

Умуман олганда ҳар бир ўқитиш шаклининг ўзига хос афзаллик ва камчилик томонлари мавжуд бўлиб, ўқитиш жараёнида уларни ҳисобга олишга тўғри келади. 1-жадвалда энг кўп қўлланиладиган миллий ҳунармандчиликка оид ўқитиш шакллариининг афзаллик ва камчилик томонлари кўрсатилган.

Таълим шакллари	Характерли хусусиятлари
Жамоа (фронтал)	<p>Афзаллиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ўқув машғулотининг аниқлиги, тартиблилиги таъминланади; • ўқув гуруҳи жамоаси бир бутун сифатида ишлайди; • тежамлилик – ўқитувчи бир вақтнинг ўзида барча ўқувчилар билан ишлайди. <p>Камчилиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ўқитувчи– таълим бериш объекти; • таълим бериш ялши характерга эга– ўқувчилар билан яқка тартибдаги таълим-тарбия ишларини олиб бориш имконияти бўлмайди; • ўқитувчи барчани бир вақтда бир хил дастур бўйича ўқитади, ҳар бир ўқувчининг тайёргарлик ва ривожланиш даражаси, ўқиш имкониятлари ҳисобга олинмайди; • «ўртача ўқувчи»га ёндошилади: ўқувчиларнинг қобилиятлари бараварлаштирилади, ўртача ҳолатга келтирилади; • ўқувчилар деярли ўзаро мулоқотда бўлмайдилар ва ҳамкорлик қилмайдилар – ҳар бири ўзи учун ишлайди.
Гуруҳли	<p>Афзаллиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ўқитувчи – таълим субъекти ва объекти ҳисобланади; • гуруҳда иш ҳар бир аъзонинг имконияти, қобилияти ва ишлаш тезлигини ўзаро ёрдам ва ўзаро назорат қилишни ҳисобга олган ҳолда вазифаларни тақсимлаш асосида ташкил этилади; • ҳамкорликда ишлашда гуруҳдаги ҳар бир аъзонинг тажрибаси бошқаларнинг тажрибасини тўлдиради, ўқув материални ўзлаштиришга ёрдам беради; • гуруҳ аъзолари ва гуруҳлар ўртасида уларнинг фаолияти, мустақиллиги, мулоқоти ва ҳамкорлиги ўзаро муносабатларга боғлиқ бўлиш масъулиятини сезишни таъминлайди; • ҳар бир аъзо ўзи учун ва бошқалар учун ишлайди; • натижалар яқка тартибда иш пайтидагига нисбатан, кам вақт сарфланган ҳолда олинади; • гуруҳда ҳамкорликда ишлаш туфайли олинadиган натижалар ўқувчилар вазифасини алоҳида бажарганга нисбатан анча юқори бўлади.

	<p>Камчилиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> • таълим гуруҳда ишни бажаришга ва уни натижаларини олишга маълум бир вақтни сарфлашни талаб этади; • кўп меҳнатни талаб қилади, яъни ўқитувчи тайёргарлик учун кўп меҳнат қилиши керак; • нотўғри ташкил қилинганда ўқув жараёни назоратдан чиқиб кетиши ва бошқариб бўлмайдиган тус олиши мумкин.
Якка тартибда	<p>Афзаллиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ўқувчиларни юкори даражада мустақил бўлиши таъминланади; • ўқувчининг ривожланиши, тайёргарлиги, қобилияти ва билиш имкониятлари даражасини максимал ҳисобга олган ҳолда таълимни якка тартибда ўтказиш таъминланади; • ўқувчининг кучи ва тайёргарлик даражаси бўйича ҳар бирини таълим олиш тезлиги бошқарилади; • ҳар бир ўқувчига мутаносиб якка тартибда ёрдам беришга таъминланади. <p>Камчилиги:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ўп меҳнатни талаб қилади, яъни ўқитувчи якка тартибда вази-фаларни ишлаб чиқиши, уларни амалга оширишга ёрдам бериши, назорат қилиши ва баҳолаши учун кўп меҳнат ва вақт сарфлаши керак; • ежамкор эмас, ўқитувчи фақат битта ўқувчи билан ишлайди; • амма ўқувчи билан ишлашга вақт етмайди.

1-жадвал. Таълимнинг ташкилий шаклларининг қийёсий тавсифи.

Ўқувчиларга меҳнат фаолияти ва иш усулларини бундай ҳолатда, яъни кўрсатмали ҳолатда тушунтириш улар томонидан ўқув топширигини онгли равишда англашга ҳамда иш фаолиятини тўғри ва хавфсиз бажариш бўйича ижодкорлик тасаввур ҳосил қилишга имкон беради. Натижада ўқувчиларнинг амалий ижодкорлик фаолиятини тўғри ташкил этишга ва уларни миллий хунармандчиликка оид муайян бир касбкорликни эгаллашларига эришилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистоннинг янги тарққийёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Фармони. Т., 2020 йил 6 ноябрь ПФ-6108.

2. Олимов Б. Меҳнат таълими дарсларида ўқитишнинг ноанъанавий усуллари: Пед. фан. ном. дисс. Т., 2008. – 151 б.

3. Рамизов Ж.Р. Умумтехника предметлари ўқитиш ва меҳнат таълими методикаси. Т., Ўқитувчи, 1982. – 207 б.

4. М.Х. Shomirzayev Texnologiya ta'limi metodikasi. Darslik. Т.: “ТерДУ нашр – матбаа маркази” нашриёти, 2021, 632 б.

7. Shomirzayev, M.Kh. (2019). The ethical characteristics of traditional embroidery of Fergana valley people. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 7 (12). - P. 57.